

Et og andet om Evangelisk-christelig Psalmebog

Af † EJNAR THOMSEN

Nedenstående efterladte arbejde af Ejnar Thomsen er trykt efter et ikke helt fuldført manuskript til et foredrag holdt i Teologisk Forening under 2. verdenskrig. Teksten er ganske let bearbejdet ved afskriften, enkelte steder forkortet, og en efterskrift tilføjet. *Else Dalhoff Thomsen.*

Nr. 313 i »Evangelisk-christelig Psalmebog« lyder i al sin korthed sådan:

Trøstens Aand! du i de Svage
Er saa stærk og hjælperig.
Styrk og mig i Trængsels Dage,
Naar mit Mod forlader mig!

Før min Siel dig aabenbar,
Og Guds Kierlighed forklar;
Da al Tvivl og Mishaab svinder;
Døden selv jeg overvinder.

Ved pinsegudstjenesten 1851 i Vor Frelses Kirke i Kristiania var Grundtvig til stede som sin vært Wexels' tilhører. Under et af mellemspillene fra orglet viste han sin sidemand, fængselspræsten Stensrud, den nys citerede strofe. »Det er et godt lidet vers«, sagde han. Aftenen før havde »Evangelisk-christelig Psalmebog« været under behandling ved en middag hos Stensrud, og der var bl. a. blevet anket over, at den næsten ikke indeholdt en eneste rigtig salme over den Helligånd. »Ja, det er åndløsheden«, havde Grundtvig sagt. Hele prægnet over denne dobbeltanekdote viser med al fornøden tydelighed hen til kilden, H. Brun, Grundtvigs Boswell, og det er en af fordelene ved enhver Boswell, at han både er for brav og for ubegavet til at lyve.

Ellers er det jo ikke netop retfærdighed, der er Grundtvigs egentlige særkende. Men han havde fra tid til anden huskud også i den retning. Det gør ham under ingen omstændigheder ringere, at han pinsemorgen gav et dokumenteret, konkret korrektiv til en løs, abstrakt banalitet fra pinselørdag. Efter at han om lørdagen havde sagt, hvad der – generelt – var sandt, fandt han om søndagen lejlighed til at sige, hvad der – specielt – *også* var sandt. Og hermed har han foretegnet det grundprincip, som jeg nu vil forsøge at følge. Dog må man holde mig til gode, at jeg følger Grundtvigs søndagseksempel nok så meget som hans lørdagseksempel. Det gør jeg simpelt hen for ikke at trætte med alt for udstrakt gentagelse af de gængse forkastelsesdomme over Evangelisk-christelig Psalmebogs armod i det kristelige og tørhed i

det poetiske. Der er sandheder så letkøbte, at man generer sig for at vade i dem. Da Borgbjerg under første verdenskrig blev angrebet for sin tyskvenlige kurs i »Social-Demokraten«, forsvarede han sig med et begreb, som han – om jeg husker ret – kaldte »historieskrivning for balancens skyld«. De vil da forstå, at jeg ser min hovedopgave over for vores slettest omtalte officielle salmebog i en påvisning af, hvad der *også* er sandhed om den.

Derfor har jeg på dril indledet med en salme, som man måske ikke ville have ventet at finde der. Og jeg skal fortsætte med en kort redegørelse for dens historie. – Den stammer fra den norske digterpræst Claus Frimanns »Sange over Evangelierne . . .« (1780), en samling af ortodoks karakter. Men det vil sagtens overraske, at strofen er slutningen af en salme til 1. søndag efter påske, altså til beretningen i Johannes-evangeliets 20. kapitel om Jesu komme til disciplene gennem lukte døre; alle salmens 7 strofer er koncentreret om tekstens første afsnit: den mirakuløse åbenbarelse, fredshilsenen og sårframvisningen. Meddelelsen af den Helligånd og Thomas-historien er udskudt. Kun 2. og 3. strofe er objektivt episke; de øvrige 5 er subjektivt lyriske: omhandler sjælens trøst ved at vide, at Jesus i rette tid finder vej til den, der sidder indespærret i sorg. Den afsluttende bøn er ikke rettet til frelseren selv, men til »Jesu Fred« (sådan som det fremgår af 6. strofe); »Jesu Fred« er altså trøsteren. På denne baggrund læser vi nu salmens udgang:

Trøster! du, som seer til Svage,
Naar de selv ei Udgang see,
See til mig i mørke Dage
Naar jeg sidder sukkende!

For min Siel dig aabenbar,
Og din Kierlighed forklar!
Seer jeg dig, – jeg taalig liider,
Seer jeg dig, – med Haab jeg striider.

Denne originalstrofe isoleres nu af salmebogskommissionen, og i 2. prøvehefte (1795) optræder den som nr. 111; nu lyder den sådan:

Trøstens Aand! som styrker Svage,
Naar de selv ei Redning see:
Styrk du mig i Modgangs-Dage,
Naar jeg sidder sukkende!

For min Siæl dig aabenbar,
Og Guds Kierlighed forklar!
Ved din Kraft jeg taalig lider;
Ved din Kraft jeg mandig strider.

Strofens isolation fra de oprindelige forudsætninger bevirker ganske naturligt, at trøsteren (∴ Jesu fred) bliver til »Trøstens Aand: ∴ den Helligånd. Den lidt sentimentale klynketone bibeholdes i strofens

1. halvdel, men får sin antitese i 2. halvdel: Helligåndens kraft fylder menneskesjælen og gør den ikke blot tålmodig, men også mandig. Håbet er strøget, hvad der forstærker det nyttilkomne stoisk-virile moment.

På 3. og sidste stadium, 1798-udgavens nr. 313, der citeredes til indledning, er den sentimentale tone praktisk talt fjernet; der sukkers ikke mere. Endvidere ser vi, at optaktens lidt blegsottige almindelighed har fået en bibelsk saltvandsindsprøjtning fra 2. Kor. 12,9. Og endelig er udgangen gjort ublandet sejrrig; den tålmodige lidelse og den mandige strid er blevet erstattet med den fuldkomne overvindelse af alle negativiteter. Tilsyneladende en forfladigelse – men også kun tilsyneladende. Sagen er den, at både Frimanns originalstrofe og – navnlig – kommissionens 1. omarbejdelse nærmest giver indtryk af rent ydre vanskeligheder; et udtryk som »Modgangs-Dage« taler stærkt for en overvejende »materiel« tolkning, og strofens perspektiv rækker da ikke stort længere end til en religiøst motiveret resignation under timelige ulykker. I den endelige redaktion er der sket en åndiggørelse. Ændringen af »Modgangs-Dage« til »Trængsels Dage« er ikke tilfældig; »Trængsel« kan lige så vel bruges om den åndelige som den verdslige livsgang. Og i strofens næstsidste linje »Da al Tvivl og Mishaab svinder« befinder vi os ganske øjensynlig på den åndelige krises plan. Slutningslinjen – »Døden selv jeg overvinder« – markerer på én gang en kulmination og en traditionshjemlet afrunding – et meget stort antal salmer fra den ældste tid og fremefter slutter jo med en eller anden anvendelse af dødsmotivet.

Vi tør da vel fastslå, 1) at Frimanns original både verbalt og realt er blevet meget betydelig ændret, 2) at omarbejdelsens 2. og sidste stadium, sammenlignet med dens første, viser en tydelig stræben hen mod en mere åndelig opfattelse af trængslerne, fremdeles viser en vis sans for bibelsk sprog og endelig – i det afsluttende dødsperspektiv – røber tilslutning til en gammel salmetradition. Hverken Frimanns original eller nogen af de to ændringer hæver sig over det middelmådige; men også rent poetisk bærer sidste formning dog prisen.

Denne type på en salmes udviklingshistorie inden for den evangelisk-christelige salmebogskommission er ingenlunde enestående; men den er på den anden side ikke karakteristisk. Rimeligheden byder dog at fremhæve den, netop som indledning til et defensorat.

I flugt hermed vil jeg gerne henlede opmærksomheden på en anden

salme, nemlig: »Ingen er saa stor en Synder, / At han jo kan Redning se«; den optræder 1. gang i Evangelisk-christelig Psalmebog og er via Roskilde Konventssalmebog, hvor den blev gentaget uændret, sluppet ind i »Psalmebog for Kirke og Hjem« noget omarbejdet. Forfatterskabet er indtil videre uopklaret. Men denne salmes 2 første linjer er dog vist blevet noget nær et bevinget ord, og det er sagtens grunden til, at den fandt nåde for det kirkelige råds øjne i 1897. I Den Danske Salmebog er den ikke at finde.

Salmen forekommer ikke i noget af Evangelisk-christelig Psalmebogs 2 prøvehefter (1793 og 1795). I Evangelisk-christelig Psalmebog og Konventssalmebogens form lyder den sådan:

Ingen er saa stor en Synder,	Tak, o Jesu, for din Lære!
At han jo kan Redning see;	Frelsens Bud var i dit Ord.
Jesus Christus det forkynnder:	Helligt, saligt skal det være
O det Haab for Syndere!	For enhver, som Ordet troer.
Haab for hver, som redelig	Høit velsignet være du!
Angrer Synd og bedrer sig.	Himmelen er aabnet nu;
Gud sig over ham forbarmer,	Aabnet, naar vi Synd bekiende,
Sig som Fader vist forbarmer.	Og i Troe til Gud os vende.

Bortset fra de to velpointerede åbningslinjer er salmen jo uden kunstnerisk værdi. Men man kan ikke frakende den en ganske fast komposition. 1. strofe omhandler frelseshåbet, motiveret med Jesu ord, og betoner angeren og boden som en grundlæggende førstebetingelse; 2. strofe omhandler frelseshåbets virkeliggørelse og betoner troen som den sidste og afgørende betingelse, samtidig med at den endnu en gang stiller kravet om syndserkendelse og syndsbe kendelse. Salmen nærmer sig altså meget stærkt til fuldt positiv kristendom. Hvad der i så henseende fattes den, er meget tydeligt kommet frem i det kirkelige råds omarbejdelse i 1890'erne; her er linjen: »O det Haab for Syndere« erstattet med »For vort Vel han taalte Ve«, – altså: forsoningen gennem Jesu lidelse og død er trukket frem fra den formentlige underforståelses halvllys. Og i 2. strofe er der skaffet plads for Helligånden: »Naadens Aand er med dit Ord, / Evig vil han Trøster være / For enhver, som Ordet tror«. Jeg indskrænker mig til at nævne disse to reale ændringer og forbigår de formale (der for resten ikke uden videre er forbedringer). Med al indrømmelse af det berettigede i den reale omarbejdelse kan man dog ikke lukke øjnene for, at originalens skarpe opdeling i anger og tro som henholdsvis 1. og 2. stadium

i frelsesgangen er udvisket; troen er nemlig i 1897 kommet med allerede i 1. strofe: »Hvo med ærlig Bod og Bøn / Tror paa Guds enbaarne Søn, / Over ham sig Gud forbarmer, / Ham som Fader vist omarmer«. — Med andre ord: i en vis forstand har salmebogskommissionen i 1790'erne nu og da tænkt nok så teologisk-systematisk som det kirkelige råd 100 år senere. —

Imidlertid vil det jo være håbløst at nægte de talløse momenter af evangeliets fortoning, udtynding og forfladigelse i Evangelisk-christelig Psalmebog. Det er såvist med god grund, at de seks kommissionsmedlemmers omarbejdelser er blevet berygtede. Atter her må der dog fremhæves et betydningsfuldt *Men*, som ikke er kommet til sin fulde ret i de gængse behandlinger af emnet, og det skal da være det 3. punkt i mine indledningsbemærkninger, at udvandingen af ægte kristendom i visse tilfælde har fundet sted, også når det drejede sig om originalarbejder af selve kommissionsmedlemmerne. Vi kan her se bort fra Balle, hvis egentlige digteriske indsats i salmebogsarbejdet har været meget ringe. Men faktisk har der også inden for de øvrige 5 kommissionsmedlemmers kreds været repræsenteret en langt personligere kristelig dybde, end det endelige resultat giver indtryk af. Severinsen har været inde på det i den redegørelse, som han i Kirkehist. Samlinger 4. Rk. 5. Bd. 1897–99, s. 814–822 har givet for Abrahamsons salmebogsarbejde på grundlag af et studium af dennes kladder, som findes på Det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Samling 4°, 138C).

En undersøgelse af dette manuskript viser, at nr. 115 i Evangelisk-christelig Psalmebog, en af Abrahamsons originalsalmes, stemmer ret nøje overens med forfatterens egen formning. Jeg citerer 2. strofe, som overhovedet ikke har undergået nogen ændring fra originalen:

Hvo fra Synd omvender sig,
Og den angrer redelig,
Og nu ikke synder meer,
Ham den store Frelse skeer.

Udrives denne strofe af salmens sammenhæng, er den selvfølgelig kristeligt kompromitterende. For øvrigt er meget og meget af kritikken over Evangelisk-christelig Psalmebog netop baseret på sådan isolation af særlig udfordrende detaljer. Men siden hen i salmen tales der udtrykkelig om Jesus Christus som den, der bragte os redningen, idet han var lydig til døden og således har grundfæstet vort håb.

Unægtelig en noget vag betoning af det centrale i den ortodokse forsoningslære, men den er der dog, og den er kommet med ind i salmebogen. Her er altså et eksempel på en detaille, som, anstændigt undersøgt, viser sig ikke at være sensationelt forargende.

Et andet af Abrahamsons originalnumre er opstandelsessalmen nr. 170. De ændringer, der er foretaget i den, berører ikke det supranaturalistiske.

Da revst Du Dig af Dødens Arm,
Og frem Du gik af Klippens Barm,
Til Liv for Evigheder,

hedder det i originalen, og omarbejdelsen tilslører ikke i mindste måde opstandelsen som en kendsgerning.

En lille ændring i samme nr. 170 fortjener omtale. Abrahamson skriver i sin original:

Jeg og skal døe, den kolde Grav
Skal ogsaa mig modtage;
Men ei skal Frygt for Død og Grav
Forbitre mine Dage.
Thi Du, o Herre Jesu Christ
Opstod til Liv, nu veed jeg vist,
Jeg bliver ei i Graven.

Af de foretagne ændringer er der kun grund til at bemærke én: i strofens sidste del hedder det i omarbejdelsen:

Thi Menneske var Jesus Christ,
Og han opstod; nu veed jeg vist:
Jeg vaagne kan af Døde.

Bemærk den indstukne logiske garanti: Jesus var menneske og opstod – jeg er også et menneske – ergo skal jeg opstå. Man hører i baggrunden en af de svundne tiders syllogismer. Og *propositio major* og *minors* indbyrdes forhold er selvfølgelig noget omtvisteligt. Men under alle omstændigheder: det supranaturalistiske er der i og for sig ikke rørt ved.

Meget store ændringer er der til gengæld foretaget i de to Abrahamson'ske originalsalmer, der nu har numrene 278 og 283. Nr. 278 kan tages som type på en af de tarveligere gennemsnitssalmer i bogen:

Jeg er svag, men Gud er god;
 Svaghed vil han mig tilgive.
 O! den Tanke kan mit Mod,
 Mit nedtrykte Mod oplive.
 Hvo er den, som vil forsage?
 Gud er naadig mod den Svage.

Sandheds Lyset i hans Ord,
 O! det mørknes ingensinde.
 Salig den, som Ordet troer,

Kraft til Dyden skal han finde.
 Hvo er den, som vil forsage?
 Gud er mægtig i den Svage.

Naadens Fader! Kraftens Gud!
 Synden skal min Afskye være;
 Jeg vil høre Jesu Bud;
 Jeg vil følge Jesu Lære.
 Herre! led og styrk mig Svage!
 Aldrig skal jeg da forsage.

Det er et meget løst komponeret digt, og for at bøde på løsheden har man så dannet de to sidste linjer i hver strofe som en slags varierende omkvæd, der skal fastslå salmens idé: modsætningen mellem det svage menneske og den stærke, gode Gud. Men eftersom denne antitese ikke er klart opretholdt salmen igennem, idet jo menneskets svaghed meget hurtigt næsten glemmes for Guds storhed, så føles omkvædene ikke som salmen rigtigt vedkommende. Og allerede den første linje giver os anelser om en grum omarbejdelse: »Jeg er svag, men Gud er god.« Så meget var der dog endnu i det 18. århundredes slutning tilbage af klassisk selvdisciplin, at en forfatter næppe kunne have ladet »Jeg er svag« efterfølges af andet end »Gud er stærk«. Og sådan er det da også; Evangelisk-christelig Psalmebogs holdningsløse og ligegyldige version viser sig at gå tilbage til en kraftig og klar original, ikke noget stort digterværk, for Abrahamson var ikke nogen stor digter, men et fast tænkt og nogenledes fast formet digt, hvis linje ikke er markeret med omkvæd, men ligger i selve tankegangens udvikling; den afspejler en åndelig selvbiografi, ikke nogen individuel åndelig skæbne, men en religiøs udviklingstype. Det mest interessante ved Abrahamsons original er, at den skildrede udviklingsgang reelt, skønt ikke verbalt, viser nogen overensstemmelse med Ewalds Ode til Sjælen; Abrahamson havde jo været Ewalds gode ven. Salmen lyder efter manuskriptet således:

Jeg er svag, men Gud er stærk.
 Alt af ham er vorden givet,
 Mod og Kraft er Herrens Værk,
 Thi han Lyset er og Livet,
 Stole vi paa egne Kræfter,
 Snart da følger Faldet efter.

Jeg har til min egen Kraft
 Alt for ofte mig fortrøstet,
 Men af Haabet jeg har havt,
 Har jeg ikkun Anger høstet.
 Naar jeg tryggest var for Faren,
 Saae jeg lettest mig i Snaren.

Da opfyldte ¹ Skrek min Siel,	Skulde jeg forsage da,
Rædsler da mig trindt omspændte ² .	Naar min Svaghed jeg erkiender?
Ingen Vei jeg saae til Held,	Priis Dig Herre Jehovah!
Kun min Svaghed jeg erkiendte.	Du Din Aand med Kraft mig sender.
Ak vi frygte maae og bæve,	End om Du Din Hielp forhaler,
Naar vi ville hisset leve.	Haabet dog min Siel husvaler.
Tak o Gud, dit Lys oprandt,	Naar Din Time kommet er,
Som af Vaanden mig kan føre.	Hielper Du mig overvættes.
I Dit Ord jeg Trøsten fandt;	Stærkt jeg følger Du er nær,
Der jeg kan dit Løfte høre:	Mod og Kraft i mig oprettes.
Hvo i Nød til Dig vil raabe;	O hvo vilde da forsage?
Hielp fra Dig han vist kan haabe.	Gud er mægtig i den Svage!

1. Opr. skrevet: omspændte. 2. Opr.: Angest mit beklemte Hierte.

En grundlæggende undersøgelse af Evangelisk-christelig Psalmebogs historie har vi i Frederik Nielsens klare og letlæste studie i Universitetsprogrammet 1895. Den indledes med en relativt fyldig omtale af den såkaldte Guldbergske salmebog fra 1778; Fr. Nielsen slutter sig til Rudelbach, når han bestemmer det nye stof i dette salmeværk som afhængigt af en dobbelt tysk indflydelse, dels en mere højstemt fra Klopstock, dels en mere idyllisk fra Gellert. Men det forekommer mig rigtignok, at både Rudelbach og Fr. Nielsen har lagt for ringe vægt på det stærke pietistiske indslag i Guldbergs salmebog. Af dens 438 numre er jo dog ikke færre end 143 overført fra den Pontoppidanske »slots«salmebog (1740), og de har ikke undergået nævneværdige ændringer. Netop dette meget anselige pietistiske element i Guldbergs salmebog er – selvfølgelig sammen med dens 132 stykker fra Kingos salmebog – afgørende for dens repræsentative værdi som et alsidigt udvalg af dansk salmedigtning: faktisk spænder den over henved halvtredie hundrede års dansk kirkesang og er udtryk for en smuk kontinuitetsfølelse hos dens udgivere. På samme måde må det huskes, at grundstammen i Pontoppidans slotssalmebog fra 1740 er Kingos salmebog, hvis 297 numre var optaget på nær en lille halv snes, der tilmed var erstattet af Kingo'ske salmer, som ikke havde fået plads i Kingos salmebog. Slotssalmebogen kan altså kun med betinget ret kaldes pietistisk: men selvfølgelig vejede de små 260 nye numre godt til, også kvalitativt – 90 af dem var jo af Brorson, og hvad der yder-

ligere understregede det pietistiske præg, var opgivelsen af ordningen efter kirkeåret til fordel for en disposition »efter de saliggørende sandheders orden«. Denne disposition blev ikke overtaget af Guldbergs salmebog, som i det store og hele vendte tilbage til den gamle ordning efter kirkeåret – naturligt nok, da den jo var en virkelig officiel salmebog, mens Pontoppidans højest kan kaldes halvofficiel. Det nyttilkomne i Guldbergs salmebog, det, der har berettiget etiketten Klopstock-Gellertsk, består først og fremmest af Madam Boyes produktion, som – de relativt få oversættelser inclusive – udgør små halvandet hundrede.

Det er vort emne uvedkommende at vurdere hendes »åre«; men det Klopstock-Gellertske er ikke nogen dårlig betegnelse for den, når man da gør sig klart, at det borgerlig-idylliske fra Gellert er langt mere fremherskende end den højtsvungne Klopstockske patos. Nogenlunde på linje med hendes salmer ligger en halv snes numre af Stegepræsten Jacob Johan Lund. Men selvfølgelig blev Madam Boye den store sensation ved den Guldbergske salmebog, dels fordi hendes bidrag fyldte så enormt, dels fordi hun var kvinde og tilmed i løbet af 1780'erne og 1790'erne gjorde sig bemærket ved sine forsøg i det pastorale rokokodrama, den heroiske tragedie og den folkeviseprægede romance. Kort sagt: hun var et litterært navn, også inden for den verdslige digtning, og hendes salmer måtte naturligt opfattes som religiøs poesi for de dannede klasser, hvis moderne orientering i retning af Klopstock og Gellert havde været en vigtig forudsætning for den Guldbergske salmebogs fremkomst. Hun er et betydningsfuldt symptom på en sekulariseringstendens inden for salmedigtningen, og for mig er der ingen tvivl om, at hendes opsigtsvækkende indsats var medvirkende til den påfaldende ugejstlige sammensætning af den evangelisk-christelige salmebogskommission. Bortset fra Balle var Ove Malling den eneste af de seks medlemmer, der havde gennemført en teologisk embedseksamen, og selv han havde aldrig haft præstelig virksomhed; da han ved sine »Store og gode Handlinger« havde erhvervet sig et litterært ry, kom han hurtigt ind i administrationen. Den med ham omtrent jævnaldrende Werner Abrahamson var ikke engang akademiker, men uddannet som officer og fik sin egentlige borgerlige gerning som lærer ved forskellige militære skoler. Skolebestyrer Edvard Storm og seminarielærer H. W. Riber fik aldrig afsluttet deres teologiske studier, og Rahbeks akademiske bane krydsede ingensinde det teologiske fakultet.

Den diskussion, der gik forud for den Guldbergske salmebogs tilblivelse, var også åbnet fra verdsligt hold, så tidligt som i 1761, da nr. 97 af »Den patriotiske Tilskuer« bragte en artikel – vistnok af Sneedorff selv – om det ønskelige i en forbedring af den offentlige gudstjeneste, herunder også af »vore kirkesange«. Fr. Nielsen har ganske rigtigt været opmærksom på dette dokument, men er gået uden om dets vistnok mest tidstypiske passus: »Naar jeg betænker, hvor sandseligt et Krcatur Mennesket er, hvor meget vi behøve udvortes Opmuntringer, især i saa høie Ting . . . , synes mig, at baade Jøder, Hedninger og Catholiker beskiemme os« (nemlig ved deres festlige gudsdyrkelse, og man må her huske, at Sneedorff skriver sin artikel netop ved juletid). Det er med denne motivering, at han kræver »mere Velanstændighed og mere Glæde i vores offentlige Gudstieneste«; Religionen skal have en mere »udvortes Anseelse, som kunde gjøre den mere agtbar og behagelig for Folket«. I samme åndedræt nævner han så »nogen Forbedring i vore Kirke-Sange«.

Artiklen er for en litteraturhistoriker ikke mindst interessant ved sit vidnesbyrd om påvirkning fra den følelsesæstetik, der brød frem omved 1720 med franskmænden Dubos. Dennes system, om man tør kalde det så, har sin filosofiske forudsætning i det 18. årh.s naturvidenskabeligt bestemte empirisme og står altså i udtalt modsætning til den franske klassicismes Boileau'ske teorier, der byggede på det 17. årh.s cartesianske rationalisme. For Dubos var digtningens mål virkelighedsillusion og digterens højeste evne at bevæges og at bevæge. Skønt opstået uafhængigt af denne doktrin syntes den borgerlige roman og det borgerlige skuespil dog at passe dertil som hånd i handske, og med støtte i praksis kunne således Dubos' efterfølgere formulere hans grundsyn med fuld konsekvens. Det skete ikke mindst hos de franske encyklopædister, specielt hos Diderot og hans nærmeste elever; oplysningsretningen og følelsesæstetikken er to skud på samme stamme: den sansebestemte erfaringsfilosofi. Et yderligere tilløb fik den emotionelle kunstopfattelse fra det Rousseau'ske naturevangelium.

Denne følelsesæstetik har samtlige fem uteologiske medlemmer af den evangelisk-christelige salmebogskommission været afgørende påvirket af, og samme baggrund har fru Boyes salmebidrag fra 1778 og Sneedorffs salmekritik fra 1761. Ca. 7 år efter Sneedorffs udtalelse blev den brugt af præsten i St. Magleby, Magister Peder Olrog som motto på et lille skrift, »Afhandling om Psalmernes Fornødenhed«

(1768). Det er fuldt så meget en humanists som en teologs arbejde og præget af Klopstock og Gellert. Om salmesangen siges her:

De udvortes Sandser faae vi nu snart paa vor Side, lad de tre ringere sove sødt, medens Synet og Hørelsen har et helligt Arbejde for. Den adskillig farvede Forfængelighed faaer nu ey Lov at indtage Øyet, som enten er fæstet paa det vi synge eller og tillukt, paa det Siælen desto bedre kan see. Verdens Støi buldrer ey i Øret, tvertimod, vor egen Sang tillige med andres, som ledsages af Musikkens liflige Toner, triller igiennem det, og foraarsager Følelser i Hiertet, som aldrig nok kunne udsiges. Hiertet zittre af hellig Fryd, vi udbrede det for Gud, og han, som har skabt det stort og udødeligt, nedlader sig at boe deri. Vi synge om Guds Godhed, og henrykkes derover, om Dydens Elskværdighed, og foreene os endnu nøyere med den. Vi skue Lasterne langt borte med Skrek. Vi synge om de himmelske Indbyggers reene og uafbrudte Vellyster, og gjøre Vold paa Himmelen. Vi længes efter at opløses, og at være med Christo, da vi stad-fæstede i det Gode skulle nyde Guds Ansigtets umiddelbare Beskuelse, og udgiøre et Selskab med Serapherne, som brænde af Kierlighed, og leve af Lovsange. Paa denne Maade kunne Sandserne og Indbildnings-Kraften fremme vor Guds-frygt, naar vi forstaac at lænke dem ret, og Sangen er det ypperligste Middel dertil.

Et uforfalsket stykke følelsesæstetik i kristelig tone, for øvrigt både med mindelser af Kingo og Brorson. Fr. Nielsen er måske lidt for overlegen mod Olrogs forsøg på at distingvere mellem salme og ode.

Naar Affekten er heftig, Billedet sterk, og hele Sangen fuld af Ild, kaldes den en Ode i den egentlige Forstand; men slige ere ey skikkede til at synges i vore offentlige Forsamlinger for Mængdens Svagheds skyld. Naar Affekten er mindre heftig, Billedet svagere, og Sangen jevnere, kalde vi det en Psalme, saadanne kunne alle læse og synge med Nytte, hvad de fattes i Poesien, erstattes ved Vokal- og Instrumental-Musik; disse forhøye de Indtryk, som virkes ved Hielp af Ordene paa Sindet langt mere end Deklamationen forhøyer Talen.

De sædvanlige håndbøger i poetik forholdt sig meget reserveret m. h. t. salmedefinition. Scaliger, der spillede en stor rolle helt frem til Lessings tid, omtaler slet ikke salmegenren, og det er vel grunden til, at Opitz kun vagt (og vore hjemlige barokteoretikere slet ikke) bestemmer salmen. Olrog står på temmelig bar bund; og fra et rent praktisk standpunkt må man jo sige, at han har ret i sin sondring mellem ode og salme – lad så definitionen være naiv.

Olrog beundrer Klopstocks og Gellerts salmer, dog med et svagt forbehold over for Klopstocks almenforståelighed; Cramer, den tyske

hofpræst i København, der siden fik overdraget at redigere en ny slesvig-holstensk salmebog, anser han derimod for både høj og forståelig i sine salmer. Ud fra sit dobbeltkrav om poetisk flugt og letfættelighed angreb Olrog vore gamle salmer, f. eks. Kingos og de endnu ældre; det er de forældede, lave og undertiden latterlige ord, han vil have udrenset. For resten havde Gellert netop ud fra lignende synspunkter hævdet berettigelsen af ændringer i de lutherske kærnesalmer, som han ellers nærede stor beundring for.

Olrogs egen lille salmesamling, som Selskabet til de skønne Videnskabers Forfremmelse udgav 1774, har i enkeltheder større tilknytning til Kingo og Brorson, end man ville vente, men er ellers Klopstock-Gellertsk – og ikke talentfuld. Noget mere evne finder man i Johan Jacob Lunds »Forsøg i den hellige Poesi« (1775), udgivet af samme selskab, hvis interesse for salmesangen som kunst er et vidnesbyrd blandt mange om de allerede omtalte sekulariseringstendenser. Gellertoversætteren J. E. Heilmann, en fynsk landsbypræst, udsendte 1778 en selvstændig samling og Tyge Rothe omtrent samtidig to hæfter, »En Kristens Sange«. Alle nybrudstendenserne i disse arbejder peger hen mod Klopstock og Gellert.

Men om der i folkets brede lag har været følt nogen trang til en ny salmebog i slutningen af 1770'erne, er vist meget tvivlsomt. Når Guldberg med så megen energi fik sin salmebog frem (biskop Harboe har næppe været synderlig virksom), så skyldtes det imidlertid, at kirkegangen i byerne notorisk var taget af i de senere år, og så mægtig som Guldberg da var, kunne sagen gå hurtigt igennem. Bogen udkom 1778, blev indført i København efter 3 års forløb, og efter 5 år i samtlige købstæder; efter 13 år skulle den indføres overalt på landet i begge riger – dette sidste skete aldrig.

Det viste sig, at det nytilkomne stof, ikke mindst Mad. Boyes indgående dvælen i naturen, bød på gåder for menigmand. I 1782 udsendte Henrich Ussing, der just havde en halv snes højesteretsprocesser bag sig og embedsfortabelse i sigte (han er en af nyere dansk præstehistories mest moralsk berygtede skikkelser), sine »Oplysende Anmærkninger til bedre at forstaae og nyttigere at bruge Sangene i den nyeste Psalme-Bog«. Ussings bog (som Fr. Nielsen går vel hastigt forbi) synes at have sat spor i overvejelserne ved Evangelisk-christelig Psalmebogs tilblivelse. Vi får her et yderst levende indtryk af den håndfasthed, hvormed en afgjort dannet og kundskabsrig mand på

den tid har taget på en poetisk udtryksform. Det er ham ikke blot om at gøre, at hans læsere til punkt og prikke forstår hvert eneste ord i salmerne, men han vil også vække deres samvittighed over for det spørgsmål, hvorvidt de nu kan synge dette eller hint med virkelig sandhed, og kan de det ikke, så må de tie stille, for ellers forhåner de jo Gud med deres hykleri.

Det er naturligvis navnlig fru Boyes høje stil, der kræver hans kommentar, og især de kosmiske passager. Et eksempel er Guldberg nr. 62, hvis begyndelse: »Uhyre Jord! opfyldte Boelig« kommenteres: »du Boepæl for saa mangfoldige Skabninger, som du er opfyldt med«. Man tør ikke kalde denne forklaring overflødig. I 3. str. apostroferes jordkloden: »Kan du ey falde ud og glide / og mod et større støde an?« Den ikke uforholdsmæssige kommentar lyder: »og støde an mod et større himmelsk Legeme, en anden Jord eller Soel«. I 4. str. hedder det, stadig til jorden: »Saa bliv og held dig til min Gud / Til Dommens Ild dig fordrer ud«. Kommentar: »indtil den Ild kommer, som skal forandre og fortære dig paa Dommens Dag«. En særlig hård nød at knække må de jævne medlemmer af menigheden have haft i 5. strofe; der hedder det om verdens undergang: »hvor blodig Seyerkronet Fyrste / Har kronet sig med visnet Løv, / Forgives ranet af den Jord, / Hvor ingen evig Palme groer«. Ussing kommenterer: »hvor Jordens Konger og Fyrster efter een over Fiender erholdet blodig Seier, har ladet sig ære og krone, men med en Ære og Krone, der er ligesaa forgiengelig som Jorden«.

I Mad. Boyes »Naturen sov ved tendte Natte-Fakler« (Guldberg nr. 281, efter Davids Ps. 104, 20–23) hedder det om og til natten således:

Du drog dit Skiul, mens unge Løver brøle
Ved Ran og Rov, og sig i Blodet søle,
Du maac, thi Løvens Raab er Raab til Gud,
Vansmægtet snart den intet Ophold kiendte,
Om ikke Gud blandt Opholds Midler sendte
Din Skygge ud.

Hvilket forklares: »du gjorde ogsaa dette Nattens Mørke i wiise Hen-sigter, for Ex. til Beste for Rovdyrene«.

Balles kommission holdt sig klogelig fra begge disse numre.

Ussings besvær bliver så meget des større, som han også anticiperer mulige enfoldige misforståelser i afværgende fodnoter; således i

nr. 57, hvis 6. str. handler om mellemstadiet mellem død og opstandelse:

Indtil af Legemet gaaer min Aand,
Herre! annam den da i din Haand,
Lad Legemet sove uden ald Plag'
I Jorden til den yderste Dag!

»Man maae her ikke tænke paa, at Graven kastes igien, og Benene undertiden ilde behandles; derved lider Legemet i sig selv intet. — Vi kan heller ikke vente at Gud skulle hindre det.« Tilsvarende bedes der i nr. 68 »O, Gud! du fromme Gud!« str. 7: »Og Legemet et Rum hos fromme Christnes und, / At det maa hvile sødt hos dem til sidste Stund!«, og Ussing er igen på pletten: »Det er ikke vel mueligt, at vor Grav just kan træffe imellem lutter fromme Christnes; det for-tiener heller ikke at bedes om, da det er noget ganske ligegyldigt«. Stedet er udglattet i Evangelisk-christelig Psalmebogs 1. prøvehefte og sløjfet i den endelige udgave.

Undertiden korrektes de ældre digtere; mod salighedshåbet i den gamle salme »Jeg beder dig, min Herre og Gud«: »Da skulle Guds Børn saa glade fremgaae, / Til evig Roe og Lise,« indvendes i en fod-note: »De Salige skal ellers ikke sove og være ørkesløse«.

Hertil kommer som sagt de mange advarsler mod at synge mere, end man kan stå inde for med sin forhåndenværende grad af kristelig modenhed eller iflg. sine ydre omstændigheder; om Guldbergs nr. 390, en sang for dem, som er frelst af en besynderlig fare foranstaltet ved mennesker, udbryder den suspendede præst: »Jeg kan endnu ikke synge den«. En særlig interesse til belysning af den tids meget omdebatterede syndsbevidsthed har hans note til Kingos »Jeg arme Synder træde maae« (Guldberg nr. 35), som bekendt en meget kraftig bodssalme: »Da denne Psalme er egentlig for en Syndere, som efter grove Synder og lang Ubodfærdighed søger Naade, saa passer alle dens Udtryk sig heller ikke i skarpeste Forstand for alle«. Ussing vil dog ikke ligefrem forbyde pæne Mennesker at synge den, men siger: »Enhver, som synger den, maa altsaa tænke sig ind i sin sletteste Tilstand, og derefter forstaae Udtrykkene.« I Evangelisk-christelig Psalmebog foretrak man helt at udelade denne såvel som Kingos andre bodssalmer; Kingo var Rahbeks domæne. Fra Ussings syndsbevidsthed med modifikation er der egentlig kun et skridt til det standpunkt, som repræsenteres af en recensent i Minerva for 1796, der dadler den

evangelisk-christelige salmebogskommissions ellers så fordomsfrie medlemmer for den efter hans mening alt for store plads, de har indrømmet synds- og omvendelsessalmer. Med harme bemærker han, »at enhver Christen, i hvor megen redelig Fliid han end anvendte paa at handle efter sin himmelske Faders Villie, bør ansæe sig for, bør offentlig (i salmen) erklære sig at være en grov, fordømmelig Synder«. Lige så forbitret er samme recensent over den – i øvrigt mishandlede – Brorsonske »Jesus Christus er vor Ven«; den er en sovepude, der hos syndere kan »nære den Fordom, at de blot behøve at søge hen til Guds Naade og Jesu Fortjeneste, og at de da uden videre Umage eller Opoffelse kunne faae Tilgivelse for alle deres Synder.« Kommissionen har ganske rigtig sløjft Brorsons advarsel mod at sove ind i »Trygheds Taage«, og har i det hele så godt som kvalt vækkelsestenen.

Supplerer man Ussings lærerige salmebogskommentar med noget af tidens litterære detailkritik, f. eks. Rahbeks og Todes pedantiske anholdelser af små logiske eller sanselige inkonsekvenser i poetiske billeder o. lign., er man delvis indlevet i den æstetiske atmosfære, som har været bestemmende for den evangelisk-christelige salmebogskommissions revisionsarbejde. Men kun delvis, for samtidig med at bearbejderne har tilstræbt klarhed og følgerigtighed, har de fastholdt højhedskravet; egentlig er der ingen væsensforskel på parolerne for Guldbergs salmebog og Evangelisk-christelig Psalmebog: i begge tilfælde vil man højhed og forståelighed. Men mens man i de nye salmer hos Guldberg havde søgt at gennemføre de to ting inden for hver enkelt salme (jeg tænker navnlig på fru Boye), så var man i Evangelisk-christelig Psalmebog mere tilbøjelig til at skelne mellem høje og jævne salmer, naturligvis sådan, at man også i de høje (der navnlig er at finde i afsnittene om Guds væsen, skabelsen og forsynet) tilstræbte letfattelighed.

1784, året efter at den Guldbergske salmebog var indført i købstæderne og tre år efter at den var indført i København, kom systemskiftet; Guldberg var nu en politisk død mand, og snart blev hans salmebog udsat for adskillig kritik.

1785 kom Chr. Bastholms »Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste«, der fremkaldte en storm af diskussionsindlæg. Om salmen mener Bastholm, at man kan love Gud i sang, men man kan ikke bede til ham i sang. Sangen er velegnet til at tolke glæde, og hvad enten man priser Guds storhed eller takker for hans velgernin-

ger, må følelserne være glade. Andre salmer end lovsangssalmer vil Bastholm ikke anerkende; mod de dogmatiske, moralske og historiske indvender han, at de repræsenterer en besynderlig blanding af varme og kulde, fortrinsvis det sidste. En lovsang kan have et dogmatisk, moralsk eller historisk *emne*, men salmernes form må aldrig blive belærende, for belæring sker bedre ad anden vej. »Vore Psalmer bør blive, hvad de efter deres Natur skulle være: Sielens Opløftelser til Gud, Udflydelser af Hiertets Følelser, som er igiennemtrængt af Guds Storheds, Uendeligheds, Viisdoms, Almagts og Godheds Betragtning«. Af en god lovsang må kræves: a) Egnethed til ved levende forestillinger at varme hjertet og indgyde godhed og hellige følelser (musikken må korrespondere hermed). Tørre, livløse salmer har intet værd; vi hører tydelig genklang af Dubos. b) Korthed. Både Kingo-salmebogen og de følgende havde haft mange lange salmer. c) Almengyldighed, uden socialt eller andet verdsligt særpræg (altså ingen stands-salmer), men også uden åndeligt særpræg (altså ingen salmer, der afspejler individuelle religiøse oplevelser); subjektive religiøse sange kan være fortræffelige til privatandagter, men ikke til kirkebrug. Det er »ikke aleene ubehageligt, men endog anstødeligt, naar der midt i en Psalme og midt i min aandelige Fyrighed møder mig et Vers eller en Tanke, som ikke kan passe sig paa min Forfatning, hvor jeg enten maa imidlertid lægge Bogen bort, for ikke at sige det højeste Væsen noget hen i Veiret, hvorved jeg intet tænker, og intet kan tænke, eller og maae blive ved at synge med, for ikke at give min Naboe Forargelse, som merker min Taushed. Denne Forlegenhed er for en tænkende og redelig Christen ængstelig«. Vi er ikke i tvivl om denne betragtnings relation til Ussings salmebogskommentar.

Bastholm afviser bedesalmer: »Mon et Barn nogentid kommer syngende til sin Fader, naar det vil anmode ham om en Velgierning?« Fremstiller en supplikerende undersåt sig for en fyrste med musikalsk udrustning? Den, der beder ud af dyb trang, er snarere bedrøvet end glad; man kan eventuelt bede med gråd, men ikke med sang. Kun af vane og sløvhed kan man affinde sig med bedesalmen.

I hele Bastholms psykologisk funderede kritik af den ellers så urørlige liturgi spores sensualismen fra den Dubos'ske æstetik. »Mennesket er ikke aleene en fornuftig, men og en sandelig Skabning. Fornuftens Arbejde er koldt og langsomt, Sandserne og deres Følelser ere varmere. Sikkrere og hastigere bringes vi derfor til vort Maal, naar Sandserne

understøtte Fornuften, end naar Fornuften skal virke alcene.« Hvor-
dan han applicerer denne opfattelse på prædikekunsten, er velkendt;
men det er samme syn, han anlægger på lovsangen. »Sang og Musik
er et fortræffeligt Middel til at opmuntre Sielen, og give den de Vin-
ger, ved hvilke den hæver sig mod Himmelen; ikkun at begge Deele
have noget Værdigt, Høitideligt og Majestætisk i sig, og ikke ved det
Brusende, Støiende, Larmende nedtrykke Sielen til Jorden, i Stedet for
at hæve den.« Brodden er nok rettet dels mod en overdreven Klop-
stockianisme, dels mod pietistisk rimrangleri – som jo f. eks. Brorson
kunne forfalde til.

Når Bastholm ønskede kirkesalmen indskrænket til lovsangsgenren
og tilmed ønskede denne strengt begrænset af almengyldighedens prin-
cip, er det forståeligt, at han anså ca. 100 numre for tilstrækkeligt til
menighedens sangbehov. Mest udfordrende virkede hans forkastelse
af bedesalmerne, og i 2. udgave trak han da også i land på dette punkt.

Nordahl Brun angreb skarpt Bastholms tanker om gudstjenesten,
men kom ikke videre ind på salmerne. Et meget tidstypisk indlæg i
salmesagen kom derimod anonymt fra Hans Chr. Bunkeflod, »Til
mine Medborgere i Anledning af Bastholms Forsøg«. Forfatteren er
nærmest enig med Bastholm og bryder radikalt staven over de gamle
salmer. Hvad kan det nytte, siger han, at religionen gennem tiderne
udrenses for falske sætninger og uædle begreber, når disse uværdige
levn stadig florerer i salmebøgerne, så salmen ligger hundrede år bagud
for prædikenen? Salmen skal tage konkurrencen op med den verdslige
poesi, skal nå samme ild, ånd og styrke i tanken og behagelighed i
udtrykket som de verdslige digte. Både Bunkeflod og andre diskussions-
deltagere mente optimistisk, at man i samtiden havde en række digtere,
der var kapable til at skabe en helt ny salmeskat.

Biskop Balle havde i sin rektortale på universitetet i 1782 prist den
Guldbergske salmebog som i lige grad velegnet for enfoldige og vise.
Nu hævdede en diskussionsdeltager, at Bastholm havde Balle bag sig.
Altså måtte Balle rykke i marken. Under titlen »Vej til Hæderlighed
for Gejstlige« udsendte han allerede 1785 tre præstevielsestaler, hvis
forord var én lang replik til Bastholm, men selve Bastholms navn blev
ikke nævnt en eneste gang. Det var slet ikke let for Balle at skulle tage
stilling til Guldbergs salmebog, hvis ene redaktør, biskop Harboe, var
hans egen svigerfader, som var død to år før. Foreløbig gik han da også
udenom. Over for klagen over de alt for høje og alt for lange salmer

hævdede han, at de fleste søndages udvalg bød mulighed for valg mellem højere og lavere, længere og kortere. For øvrigt var det tydeligt, at han så godt som havde opgivet tanken om nogen sinde at få Guldberg indført på landet; her så han gerne Kingos salmebog brugt fremdeles. Et klarere standpunkt blev Balle tvunget til at indtage i 1786, da vajsenhuset fremsatte ønske om at få indført Guldberg på landet allerede straks i stedet for – som projekteret – 1791. Man afkrævede Balle, der jo nu var blevet Sjællands biskop, en betænkning. Og det viste sig da, at han var særdeles reserveret over for sin svigerfaders og Guldbergs værk. Bl. a. var den for dyr for bønderne, nu da der lige havde været misvækst i tre år, og brugen af den forudsatte kendskab til mange nye melodier, som selv de bedste degne ikke kunne forventes så hastigt at tilegne sig. Men ikke nok hermed: Balle tog nu direkte afstand fra det Klopstock-Gellertske element, der betegnede den Guldbergske salmebogs nyindsats; han tiltroede ikke engang degnene evne til at forstå alle de nye »høje« salmer, og hans eksempler viser, at det særlig er Madam Boyes han har haft i tanker.

Balles vidtløftige konklusion, der er udførligt refereret hos Fr. Nielsen, går i virkeligheden ud på, at han ønsker Guldbergs salmebog forandret, de mest odeagtige numre udskudt og erstattet dels fra Kingos, Brorsons og Nimbs samlinger, dels fra moderne digtere – han nævner Olrog, Ramus, Thaarup og Frimann. Desuden ønsker han at forlade kirkeårsdispositionen til fordel for en rækkefølge som Pontoppidans »efter de saliggørende sandheders orden«. Han skjuler ikke for kancelliet, at han nok indser, at hans nye betænkning kan synes at stride mod tidligere offentlige udtalelser; men han undskylder sig med, at han ikke offentlig har sagt noget, han ikke stadig kan stå ved; på den anden side kan man ikke over for almenheden sige alt, hvad man tænker. Det siges endda med temmelig rene ord, at han i sin konklusion ikke mener sig uenig med sin afdøde svigerfader, og dermed er givet en antydning om, hvor ringe en rolle Harboe har spillet ved Guldberg-salmebogens tilblivelse.

I kancelliet og på vajsenhuset var man mildt bestyrtet. Dog gav kancelliet vajsenhuset et foreløbigt afslag på anmodningen om fremskyndelse af den Guldbergske salmebogs indførelse på landet. Men vajsenhuset, der lå med et vældigt lager af salmebogen, pressede atter på i 1787. Nu var misvæksten jo afløst af et velsignet kornår, så nu havde bønderne vel råd til Guldbergs salmebog? Atter må Balle afgive

betænkning. Den afkræves ham, mens han er på visitatsrejse, og han forhører sig derfor hos sine præster, men bliver kun forvirret af de indbyrdes modstridende ytringer. Så skrider han til gennem stiftets provster at indhente samtlige sjællandske præsters erklæringer i sagen; de giver et meget mistrøstigt billede af bøndernes økonomi. Vi forbigår nu sagens nærmest følgende faser, da de mest er økonomisk bestemt. Men i 1790 driver både pekuniære og åndelige overvejelser biskop Balle til at udtale sig direkte og definitivt mod tanken om Guldbergs indførelse på landet; han foreslår, at Kingo indtil videre bliver optrykt til bønderns brug, og at man går i gang med at forberede en ny salmebog for almuen, hvor moderne digtere som Ramus, Nordahl Brun, Bunkeflod, Frimann, Storm og Hjort kan blive repræsenteret fyldigt sammen med Kingo og Brorson. Guldberg bør bibeholdes i København og købstæderne, indtil vajsenshuset har fået udsolgt, og den nye salmebog skulle så kunne indføres over hele landet ved det ny århundredes begyndelse.

Kancelliet gik ind på Balles tanker, og så langt var man da nået henvend slutningen af 1790. Faktisk havde kancelliet nu givet Balle frie hænder til at foretage sig, hvad han måtte ønske til en ny salmebogs tilvejebringelse, og allerede i november samlede han da i bispegården Edv. Storm, H. W. Riber, mag. Fr. Plum og Viktor Kr. Hjort til grundlæggende rådslagning om en ny salmebog for almuen. Ved denne lejlighed vedtoges den kritiske kommissions sammensætning: justitsråd Ove Malling, kapt. Abrahamson, prof. Rahbek, hr. Edvard Storm, hr. Hans Wilhelm Riber. Det bestemmes, at salmernes længde skal variere mellem 8 og 2 strofer, og at der skal samles mindst 400 salmer.

Endvidere udarbejdes en liste over digtere, der skal indbydes til at forfatte nye og forbedre gamle salmer: *Baggesen* (som ikke vides at have bidraget), resid. kapellan ved St. Hans kirke i Odense *H. Chr. Bunkeflod* (som tidligere er nævnt, og som har bidraget med 10 nr.), *Frankenau* (læge og visedigter, som ikke vides at have bidraget), den norske præst *Claus Frimann* (der havde haft en højliterær ungdom, især som naturbeskrivende digter, og fra hvis tre salmesamlinger der hentedes 59 numre), Hørsholm-præsten *Gutfeld*, den senere Holmens provst (han har nok bidraget, men ikke fået noget optaget i en form, han ville anerkende som sin). Endvidere den afsporede student *P. K. Haste*, der sad som huslærer i Hillerød og lige havde vakt op-

mærksomhed ved en elegisk-patetisk digtning (han vides ikke at have bidraget), den teologiske student *Michael Frederik Liebenberg*, senere kgl. konfessionarius (har bidraget med 1 nr.), Holeby-præsten *Chr. Andersen Lund* (der næppe har bidraget), *Chr. Olufsen*, »Gulddaasen«s norske forfatter (har sikkert ikke bidraget), digterne *Chr. Pram* (der næppe har bidraget) og *Thomas Thaarup* (der bidrog med 5 nr.). Dernæst den norske præst *Jens Zetlitz* (4 nr.), Farum-præsten *Henrik Kampmann* (48 nr.), *Gerhard Faye* (vist intet bidrag), den fynske præst *J. E. Heilmann*, Gellert-oversætter og selvstændig åndelig digter (har næppe bidraget), den teologiske kandidat *V. K. Hjort*, der kort efter blev præst i Taarnby på Amager, siden biskop i Ribe. Endelig *Fr. Plum*, den senere biskop, der i sin interessante doktorafhandling om visse billedlige udtryk i det Gamle Testamente havde vist sig som udtalt rationalist; den norske digterinde *Magdalene Buchholm*, præsterne *Jens Sandøe* og *Lorents Jacob Benzon* (de to sidste har næppe bidraget), den norske digterpræst *Jonas Rein*, »den sande Sorgs uforlignelige Sanger« (har næppe heller bidraget) og præsten i Højelse *Mandrup Pedersen Kruuse*.

I indbydelsesskrivelsen til de nævnte henvistes til Balles og Bastholms lærebog (fra 1791) som vejledende m. h. t. materierne, og det henstilledes, at man holdt sig til kendte kirkemelodier. Om kommissionens møder og om bidragenes indstrømning fortælles livligt og ret udførligt hos Fr. Nielsen. To dødsfald i kommissionen midt under arbejdet (Storm 1794, Riber 1796) sinkede sikkert farten; navnlig Riber havde været flittig som samler og bearbejder. Malling var så optaget, at hans virksomhed i kommissionen undertiden kunne få præg af forsømmelighed. I forerindringen til 1. prøvchæfte 1793 beretter Balle, hvorledes der ved møderne stemtes om »Forbedringerne«, og priser den gode samarbejdsånd: »I sex og halvfierdsindstyve Samlinger, hvoraf enhver har borttaget os tre til fire Timer, er dette Hefte blevet fuldført. Men ikke en eneste Gang er det skeet, at mindste Tegn til Uvillie eller Fortrydelse yttrede sig hos en eneste Mand, fordi hans Meening blev overstemt, eller hans Arbejde forandret.«

Her standser manuskriptet. Foredraget er efter noterne at dømme blevet ført videre – eller har skullet føres videre til anden brug – med teksteksempler til belysning af hovedpunkter i den evangelisk-kriste-

lige salmebogs teologi; men fremstillingens gang lader sig ikke rekonstruere. Konklusionen kan dog nok uden forvanskning af forfatterens mening drages således:

Vel kom Balle ikke fra kancelliet med stærkt bundet mandat, men som redaktionen blev lagt til rette, kunne salmebogen alligevel kun komme til at udtrykke forfatteres og bearbejderes mindste fælles mål af tro.

Kommissionen har befundet sig i en krydsild af kritik og debat i pjecer og tidsskrifter, både før, under og efter 1. og 2. prøveheftes udsendelse 1793 og 1795. Når én part forargedes over evangeliets fortynding, kunne en anden ikke få fjernet nok af anstødsstene fra den gamle mørke tid. Salmernes ændring indtil den endelige redaktion sammenholdt med kritikken undervejs viser, at der er gjort vidtgående indrømmelser til modernisterne. Tidens æstetiske krav og dens rationalistiske opfattelse af, hvad almuen kunne begribe, mente redaktørerne at have tilgodeset ved »at udbrede Lethed og Tydelighed over det Helc«. Teologisk mediceredes der, navnlig i talen om forsoningen og nåden; man kan næppe sætte fingeren på egentlig kætterske vers, men akcenten forskydes, fra pietistisk pønitense til eudaimonistisk dyds-patos; det første var et stridspunkt, det andet kunne forene ortodokse og uortodokse. Balle mente at stå på skriftens grund, samtidig med at opbyggelsen skulle være »tækkelig for Enhver, som elsker Religion«.

Der er genklang i salmebogen af tidens humanitetstro og -trang; Thaarup digter i samme tone som frimurer og som salmist; i de nye salmer synger menigheden mere om »vort Borgersamfund« end om »den lille Flok«. Men kirkens åbne forsøg på alliance med alle gode samfundsbevarende viljer just i dette øjeblik skyldes nok især 90'ernes kritisk spændte situation. Kirken var i defensiven. Den kæmpende Lutherkirkes »alt böse Feind« var endnu skinbarlig til stede i kaptajn Abrahamsons ganske militante oversættelse af »Ein feste Burg ist unser Gott«, men salmebogsversionen er eufemistisk abstrakt, man indser ikke ret, hvad kampen vel kan gælde. Når kirken stemte tonen ned, var det sandelig ikke fordi »Lutherus triumphans« nu gjorde dens tjenere trygge. Tværtimod. Rædslen for den franske revolution og de kirkeomstyrtende kræfter, den havde kaldt frem på scenen, røbes på gribende måde i Balles forerindring til 2. prøvehefte 1795:

Ved udgivelsen af dette forsøg »føler min Siel den oplivende Fortrøstning, at Jesu Christi vor Frelzers hellige og dyrebare Lære ikke vil blive miskiendt,

eller tabe sin blide Inflydelse hos skønsomme og forstandige Gudsdyrkere, om det end skeer, efter Forsynets Raad, at Christendom ophører for en Tid, at være offentlig Folke-Religion. Udsigterne ere saa mørke og tvivlsomme, at neppe noget Menneske kan forud vide, hvad Udfaldet vil blive af de mangehaande Bevægelser, som Verden nu er underkastet. Men aldrig taber dog christelig Sandhed, eller christelig Dyd, sin høye Værd.»

Der måtte viges, værdier måtte nedskrives; det gjaldt om at redde, hvad reddes kunne. Evangelisk-christelig Psalmebog skulle være et autentisk udtryk for den forhåndenværende grad af kristentro og skulle dermed give en svag, men ærlig afglans af den fulde kristendom.

Grundtvig, hvis dom vi hørte til indledning, højagtede Balle og talte skånsomt om hans »vigen«; han kan vel også have haft 90'ernes kirkelige situation i tankerne, da han skrev:

Foragter ei de ringe Dage!
I Vandrings-Mænd paa Kirke-Gruus!
Foragter ei de Hænder svage,
Som bygge op paa Herrens Huus!